

השלכות הנסיגה מלבנון על יחסי ישראל עם הפלסטינים

מרק הלר

ופייה ותזמונה של נסיגת ישראל מדרום לבנון הותירו מספר אי ודאויות באשר לעתידה של לבנון, ליחסיה של סוריה עם לבנון וליחסיה של ישראל עם שתי מדינות אלה. כמו כן עלו כמה סוגיות בעלות השלכות אפשריות חמורות על המסלול הפלסטיני של תהליך השלום הישראלי-ערבי.

לממד הפלסטיני בסכסוך הישראלי-ערבי היו כבר השלכות חשובות על יחסיה של ישראל עם לבנון, ונראה שכך יהיה גם בעתיד. שרשי המעורבות הישראלית בלבנון נעוצים בהימצאותם החמושה והאזרחית של הפלסטינים שם, ובשימוש שנעשה בטרטוריה זו על-ידם כדי לקדם את מאבקם נגד ישראל. בגלל נוכחותם המתמשכת של כ-250,000 פליטים פלסטינים לא רצויים על אדמתה, אחד מתנאיה של לבנון להסכם שלום עם ישראל הוא הסדר כולל של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ובמסגרתו פתרון מוסכם לבעיית הפליטים. (התנאי השני הוא הסכם ישראלי-סורי). קיימת אפשרות מוחשית, שכל עוד לא יושג הסדר לבעיית הפליטים ולסכסוך הישראלי-סורי, ימנעו גורמים פלסטינים במחנות הפליטים השגת יציבות הגבול הישראלי-לבנוני, דבר שעלול להוביל להסלמה צבאית ולמעורבות מחודשת של ישראל.

אולם ההקשר הסיבתי יכול לפעול גם בכיוון ההפוך במובן זה, שלהתפתחויות האחרונות בלבנון תהיה השפעה, ולו עקיפה, על המסלול הישראלי-פלסטיני. הסיבה היא, שפלסטינים רבים, יחד עם ערבים אחרים, רואים בנסיגה הישראלית מלבנון תבוסה שמהווה לא רק סיבה לחגיגה אלא גם תקדים ומודל לחיקוי. ליתר דיוק, הם מאמינים שהמערכה אותה ניהל חיזבאללה הכריחה את ישראל לסגת לגמרי וללא תנאים, ללא כל הסדר

פוליטי, ויתורים או התחייבות מצד הלבנונים. במילים אחרות, הם מאמינים שחיזבאללה השיג את שחרורה המלא של טריטוריה לבנונית באמצעים אלימים, וכיוון שזהו האמצעי היחיד המסוגל לשכנע את ישראל להיענות לתביעות הערבים, הפלסטינים יכולים וחייבים להשתמש בו כדי להשיג את אותה מטרה. וכך, משמשת הדוגמה של הנסיגה הישראלית מלבנון השראה נוספת לפלסטינים, ובמיוחד לכוחות הקיצוניים ולארגוני הסירוב שבקרבם, להסלים את השימוש באלימות כדי להשיג את מרב היעדים.

תופעות של הערצה והזדהות של קיצונים פלסטינים עם חיזבאללה לא החלו עם הנסיגה מלבנון. מגע ישיר בין חמאס וחיזבאללה נוצר עם גרושם הזמני של 400 פעילי חמאס לטריטוריה לבנונית, צפונית לרצועת הביטחון, בסוף 1992. בתחילת 2000 ערכו סטודנטים באוניברסיטת ביר-זית (לא כולם מהזרם האסלאמי) הפגנה אלימה, שכוונה נגד ראש ממשלת צרפת, ליונל ז'וספן, בתגובה להגדרתו את לוחמי חיזבאללה כ"טרוריסטים".

אולם מנקודת מבט היסטורית נראה זה אירוני, שפלסטינים ירצו עתה לאמץ את "מודל חיזבאללה". למעשה, היה זה חיזבאללה שאימץ מודל שפותח בשנות השישים על-ידי הפלסטינים עצמם, תחת השפעתה האינטלקטואלית של מלחמת העצמאות האלגירית נגד צרפת. (לזמן קצר, לאחר 1967, השתעשעו אף הוגים צבאיים סורים ברעיון לנקוט במלחמת גרילה כחלופה מבטיחה יותר מאסטרטגיית המלחמה הקונבנציונלית). ההבדל הוא שהפדאיון הפלסטינים נכשלו ביישום המודל לפני 1967 ואף לאחר מכן (כשהתנאים המעשיים היו מבטיחים יותר), בעוד שחיזבאללה הצליח. נראה שהרעיון

המחודש, לפתוח במלחמת גרילה עתה, הינו בעיקר תולדה של האופוריה הכללית, שנוצרה למראה צה"ל, הנסוג מטרטוריה ערבית, כיוון שהבעיות של שחזור אירועי לבנון בגדה המערבית ובעזה, לא הפכו לפחות מסובכות עקב פירוקה של רצועת הביטחון.

הסיבה לכך היא ששמישות המודל הלבנוני לגבי הפלסטינים תלויה בזהות הנסיבות. והנסיבות בדרום לבנון, לעומת הגדמ"ע ועזה, שונות במספר אופנים חשובים. בדרום לבנון פעל צה"ל באזורים מיושבים ודרכם, והאוכלוסייה הלבנונית שמשה, על-דרך המשל, כ"ים" שבתוכו יכלו לשחות "דגיי" הגרילה. מרביתה של האוכלוסייה האזרחית בגדמ"ע ובעזה נמצאת עתה באזורי A ו-B, תחת שליטתה של הרשות הפלסטינית, בעוד שצה"ל ערוך מחוץ ומסביב לאוכלוסייה, בשטח C.

שנית, הממשלה הלבנונית שמחוץ לרצועת הביטחון, הפגינה הזדהות עם לוחמי הגרילה, אך גם אם לא, סמכותה המעשית, הן ברצועת הביטחון והן בשאר המדינה, הייתה מוגבלת. כך, לא היתה השפעה לפעולות-נגד ישראליות שנועדו לאלצה למנוע את פעילות לוחמי הגרילה של החיזבאללה. יתר-על-כן, לא היה בכוחה לקדם את המטרה המשותפת של נסיגה ישראלית באמצעים חלופיים – משא ומתן. במילים אחרות, לממשלה הלבנונית לא נותרה ברירה אלא לשלם כל מחיר שהוטל על לבנון כתוצאה מהמערכה אותה ניהל חיזבאללה. יש להניח כמעט בוודאות, שהרשות הפלסטינית תזדהה עם מערכה דומה בגדמ"ע ובעזה, אולם שיקולי העלות-תועלת עתה הם שונים. לרשות הפלסטינית ישנה לפחות אפשרות לקדם משא ומתן שעשוי לשאת פרי; יש לה רמת פיקוח גבוהה יותר על האוכלוסייה עליה היא מופקדת להלכה, והיא מסוכנת יותר אם תמנע מיישום

שליטה זו: במינימום, מה שהיתה משיגה באמצעים אחרים, במקסימום, מה שכבר השיגה בעבר.

לבסוף, ישנו הבדל בגישה הישראלית לשטחים שעל הפרק, כלומר, לתגובה האפשרית של דעת הקהל ושל הדרג הצבאי/פוליטי להתפרצות של אלימות כמו זו של החזבאללה. לישראל לא היו מעולם תביעות טריטוריאליות בלבנון. נוכחותה שם היתה אינסטרומנטלית טהורה – "מהי

הדרך הטובה או היעילה ביותר להגן על צפון ישראל?" – והדיון בקשר לזה, גם אם לא היה נטול גורמים רגשיים, היה בעיקרו מעשי (אנסטרומנטלי). מה שהכריע בדיון זה הייתה יכולתו של חזבאללה לשכנע את הציבור הישראלי שמחירה הממשי המצטבר של השהייה בלבנון (כלומר בחיי אדם) עלה על היתרון השולי שבה (כלומר, ביטחון לישובים הישראלים שבצפון). בניגוד לכך, שאיפותיהם הטריטוריאליות של הפלסטינים בגדמ"ע ובמיוחד בירושלים, נוגעות לסוגיות אידיאולוגיות רגישות מאוד לגבי ישראל, מבלי להזכיר את מורכבותה של הימצאות אוכלוסייה גדולה של מתיישבים יהודים; גם

לישראל יש דרישות לגבי לפחות חלק מהטריטוריה אותה דורשים הפלסטינים לפנות. מבחינה תאורטית, הדבר אינו סותר עריכת שיקולי עלות-תועלת דומה, אולם המשמעות היא זו, שהמחיר אותו יצטרכו הפלסטינים לגבות מישראל יהיה הרבה יותר גבוה (כמו גם המחיר שפעולות הנגד הישראליות תיגבנה מהפלסטינים, לאורך ספקטרום רחב בתחומים הכלכליים, הפוליטיים והצבאיים).

בשל סיבות אלה, לא נראה שיש לרשות הפלסטינית כוונה לקדם אסטרטגיה כזו, או להתיר לאחרים לעשות זאת. ליאסר ערפאת

לא היתה, אמנם, כל ברירה אלא לברך על שחרורה של טריטוריה לבנונית. אחרי הכל, האמצעי בעזרתו הושג הדבר תואם לגמרי את האתוס המקורי של אש"ף, המבוסס על "המאבק המזוין", ואת הנרטיב הלאומי המתפתח של הפלסטינים שהפך את האינתפאדה, בצורה ובתוכן, לחלק נצחי מההיסטוריוגרפיה שלהם. עם זאת, ערפאת דאג, למחרת הנסיגה, לאותה, כי כוונותיו שונות

ומיתן את צפיותיהם של אחרים (כשבאופן עקיף הוא ביקש גם להזהיר את אותם פלסטינים, שעלולים ללחוץ עליו או אף להתפתות וליטול יוזמה משלהם). בראיון שהעניק לערוץ 2 הישראלי ביום חמישי, ה-25 במאי, לגלג ערפאת להסבר לפיו הוכרחה ישראל לברוח מלבנון על ידי לוחמי גרילה. "האם אתם רוצים להגיד לי", שאל באופן רטורי, "שברק הורה על הנסיגה בגלל חזבאללה?" "ברק הורה על הנסיגה", הוא התעקש, "כדי לבצע את החלטת האו"ם 425". במילים אחרות, ערפאת ניסה לדחות קריאות למלחמת גרילה פלסטינית נגד ישראל על-ידי

הכחשה שמלחמת גרילה היא זו שהביאה לניצחון בלבנון. ובמקום, הוא הביע תקווה, שישראל תסכים לשלום עם הפלסטינים על-בסיס החלטות או"ם אחרות, שעל-פי השקפתו מימושן יביא להגשמת השאיפות הפלסטיניות, למרות העובדה שהחלטות אלה (שלא כמו 425) נתונות לפרשנויות שונות ואינן כוללות מרשם חד משמעי לשטח, או להתחייבויות אחרות של הצדדים הנוגעים בדבר.

גישה זו אין פרושה שהרשות הפלסטינית תמנע מנקיטת כל צורה של אלימות או שתמנע בתוקף מגורמים שלא שייכים לרשות מלנקוט בה. התפרצויות אלימות נסבלו בעבר או אף זכו לעידוד מעת לעת כדי להביע תחושת תיסכול פלסטינית, לסחוט ויתורים מצד ישראל, לעודד מעורבות חיצונית פעילה יותר במשא ומתן, או כתגובה לפעילות של ישראל. סיבוב האלימות האחרון התמקד בדרישה לשחרור אסירים והגיע לשיאו ב-15 במאי 2000 ("יום האסון" הפלסטיני) בחילופי אש נרחבים בין צה"ל מצד אחד, לבין מפגינים שאורגנו על-ידי פתח וכוחות הביטחון הפלסטינים מן הצד השני. יש להניח שמאורעות דומים יתרחשו. אך הרשות הפלסטינית, במקביל, תגביל את עצמה והאחרים לבל תאבד השליטה ויווצר

איום על האינטרסים הפלסטינים הבסיסיים. אם הרשות הפלסטינית אכן חוששת מתוצאותיהן של התפרצויות אלימות ספורדיות, היא לבטח תימנע מליטול על עצמה אחריות פעילה או מלהשתתף במשהו המזכיר את מלחמת הגרילה שנוהלה ע"י חזבאללה בלבנון.

שיקוליו של ערפאת עלולים להשתנות רק במקרה שיחולו התפתחויות, אשר יצמצמו את ההבדלים בין הנסיבות ששררו בלבנון ואלה המתקיימים בשטחי יהודה ושומרון. התפתחות כזו – בלתי סבירה אך לא בלתי מתקבלת על הדעת – תהיה למשל אם צה"ל יתפרס מחדש

באזורים מאוכלסים על ידי פלסטינים (במיוחד בשטחי A) עקב התפרצויות של אלימות מקומית או מוגבלת. אפשרות מסוכנת יותר היא היעלמותה של האלטרנטיבה העיקרית ל"מודל החזבאללה" – התמוטטות המשא ומתן או איבוד כל תקווה, שהמשא ומתן עשוי לשאת פרי. ההישג הצפוי במשא ומתן ישמש כגורם מרתיע מפני פתיחה במלחמת גרילה. ההשלכות המדיניות לגבי ישראל במקרה כזה הן ברורות: אפילו שסיכוייהם של הפלסטינים לנהל מלחמת גרילה נגד ישראל נראים כלא מבטיחים, תמריץ כבד משקל להימנע מלנקוט בה הוא ההתקדמות במשא ומתן. לישראל, אם כן, יש סיבה לוודא שהסיכוי הזה אכן ימוצה וימומש.

מסקנה דומה נובעת מגרסה שונה במקצת של התקדים הלבנוני. מכל המראות בהן חזינו בעת פרוקה של רצועת הביטחון, זו הבולטת ביותר, אם כי לא בהכרח החשובה ביותר, קשורה להתפרקותו של צה"ל. הייתה זו התמוטטות צה"ל, שגרמה לנסיגה חפוזה ובלתי מכובדת של צה"ל. הגורם שהאיץ את התמוטטותו של צה"ל לא היה מתקפה צבאית של החזבאללה, כי אם מצעד של אזרחים בלתי חמושים לעבר החוליה החלשה ביותר של צה"ל – הגזרה השיעית, הממוקמת ברובה במרכז רצועת הביטחון. סירובו של צה"ל לירות באותם אזרחים, יחד עם אי יכולתם של גורמים

בצה"ל לעמוד באתגר, הביאו להעלאת הרעיון, כי עדיף לקרוא תגר על הנוכחות הישראלית בגדמ"ע ובעזה באמצעות מצעד של אזרחים לא חמושים מאשר בניהול מערכת גרילה, כדוגמת החזבאללה.

אך גם כאן ישנם מספר הבדלים שיש לתת עליהם את הדעת. הראשון הוא שמצעד האזרחים הלבנונים החל לאחר שישאל כבר החליטה לסגת (בעיקר בגלל מספר הנפגעים שסבלה מידי החזבאללה) והחלה לבצע את ההחלטה. שנית, המצעד בוצע בשטחים, שישאל הכירה בהם כלבנונים ושלא היו לה לגביהם תביעות כלשהן. שלישית, המצעד כוון בעיקרו לא נגד צה"ל אלא כנגד צה"ל, שהוא כוח-שליח (Proxy) חסר לגיטימיות מספקת כדי לעמוד בכוחות עצמו נגד צועדי החזבאללה. שתי הנסיבות הראשונות אינן נוגעות לאותם חלקים בגדמ"ע ובעזה, שהם עדיין תחת שליטתה הבלעדית של ישראל. דבר זה לא מנע קריאות חוזרות ונשנות להחייאת פעולות כדגם האינתפאדה, אם כי אין זה ברור היכן תתפרץ האינתפאדה החדשה לשיטתם של התומכים בגישה זאת. מצד שני, מצעד של אזרחים רבים לשטח C עלול להעמיד את צה"ל בפני דילמות חמורות, כיוון שהוא יהסס לפתוח באש לעבר אזרחים בלתי חמושים. יחד עם זאת, צה"ל וכוחות ביטחון אחרים בגדמ"ע ובעזה, שלא כמו צה"ל בלבנון, מאומנים, מצוידים ומוכנים

להתעמת עם אזרחים, ואולי אף להתגבר על הבעיה באמצעים לא-קטלניים. יתר על כן, הנטל העיקרי של מניעת עימות כזה ייפול ברובו דווקא על כתפי הרשות הפלסטינית. נכונותה ויכולתה של הרשות לעמוד בנטל ינבעו מהמידה שבה פעולתה באכיפת הבלגה תיתפס כמשרתת אינטרסים לאומיים פלסטינים ולא את אלה הישראליים, כלומר המידה שבה תימנע הרש"פ מלהראות ככוח שליח. מתנגדי הרש"פ כבר משווים את כוחות הביטחון שלה עם צה"ל ומציגים את ערפאת כ"אנטואן לאחד" פלסטיני, המונע מעמו לנהל את אותו סוג של גייהאד כמו זה שהביא ניצחון לחזבאללה. האשמה זו כבר צברה תהודה מסוימת בקרב המתנגדים, אך כמעט בלתי אפשרי שערפאת ינהג בדרך שתשווה מידה רבה של אמינות להאשמה כזאת. מכאן ברור, כי הסבירות למימושה של ואריאציה זאת של "המודל הלבנוני" הנה נמוכה.

ככל שהדבר נוגע למדיניות הישראלית, המשמעות היא, שעל ישראל להבטיח, שמידת הסבירות למימוש ואריאציה זאת לא תשתנה לרעתה. במלים אחרות, בנוסף לקיום התמריצים נגד פעולות פלסטיניות חד-צדדיות, על ישראל לעזור לערפאת לשמור על יכולתו לדחות האשמות של 'פרוקסזים' (Proxyism) על ידי קידום המשא ומתן במרץ ובאנטנסיביות המרבית בהתחשב בצרכיה החיוניים.